

תורה שבעל-פה ומשפט עברי

יחידה ראשונה – "משפט ויושר" (50 נקודות)

ביחידה זו יש לענות על שאלות בפרק ראשון ובפרק שני, לפי ההוראות בכל פרק.

פרק ראשון - שאלות על סוגיה נתונה (40 נקודות)

בחרו באחת מן הסוגיות א-ב שבנספח, וענו על שש השאלות הנוגעות לסוגיה שבחרתם. תוכלו לצבור לכל היותר 40 נקודות בפרק הראשון.

סוגיה א: משנה, מסכת כתובות, פרק י"ב, משניות א-ב;
תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף קג, ע"א

אם בחרתם בסוגייה זו, עיינו בסוגייה א שבנספח, וענו על שש השאלות 1-6.

1. א. באיזה סדר מסדרי המשנה כלולה מסכת כתובות?
ציינו סדר אחר מסדרי המשנה. (2 נקודות)
ב. ציינו את השמות של שני האמוראים שמוזכרים בסוגיה זו. (2 נקודות)

ת. א. מסכת כתובות כלולה בסדר נשים.
ב. שני האמוראים שמוזכרים בסוגיה זו: רבינא, רב עזירא.

2. "הנושא את האשה [...] כל זמן שאת עמי".
א. "הנושא את האשה [...] ניסת לאחר [...] חמש שנים".
הסבירו בלשונכם את דברי המשנה. (5 נקודות)
ב. "לא יאמר הראשון [...] דמי מזונות".
הסבירו את הטענה שהבעל הראשון יכול לטעון, ואת הטענה ששני הבעלים יכולים לטעון.
מהי פסיקת המשנה בנוגע לכלל אחת מן הטענות?
ג. "הפיקחים היו כותבים [...] כל זמן שאת עמי".
מהי הבעייה שרצו הפיקחים לפתור, ומהו הפתרון שהם הציעו?
תוכלו להיעזר ברש"י ד"ה "כל זמן שאת עמי". (6 נקודות)
(5 נקודות)

- ת. א. אישה נישאה לאדם וקבעה איתו שיוזן את ביתה במשך 5 שנים. אחר כך התגרשה ממנו ונישאה לאדם אחר, וקבעה גם איתו שיוזן את ביתה 5 שנים. כל אחד מהם חייב לזון את הבת 5 שנים.
ב. הבעל הראשון יכול לטעון שהוא יזון את הבת רק כשהיא אצלו.
והמשנה פוסקת שהוא חייב לזון אותה גם כשהיא לא אצלו, ולדאוג שהמזון יגיע אליה.
שני הבעלים יכולים לטעון שהם יחלקו בעלות המזונות.
המשנה פוסקת שאחד יזון אותה ואחד ייתן דמי מזונות – כל אחד מהם חייב במזונותיה המלאים.
ג. הפיקחים לא רצו להתחייב במזונות הבת אם ישתנו התנאים.
הפתרון שהם הציעו: פרנסת הבת במשך חמש שנים מותנת בכך, רש"י – 'כל זמן שאת עמי' (= נשואה לו) – ולא אם אמות, או תמותי, או אגרשיך.

כדאי לדעת: הפקחים היו כותבים מראש בכתובה, הדבר מוכיח שאין המדובר בדיון תיאורטי בלבד אלא במציאות ריאלי.

- (3) "ההוא גברא דאוגר ליה ריחיא [...] השתא - הב לי אגרא".
 א. מה היה ההסכם המקורי בין השוכר לבין המשכיר?
 ב. מי רצה לשנות את ההסכם, ומדוע הוא רצה לעשות זאת? (5 נקודות)

(ת) א. ההסכם המקורי היה שהשוכר לא ישלם כסף אלא ישלם באמצעות טחינה של קמח שיטחן עבור המשכיר.
 ב. המשכיר רצה לשנות את ההסכם כי התעשר, קנה ריחיים משוכללות, ולא היה זקוק לטחינה של השוכר.

- (4) "סבר רבינא למימר [...] טחון ואותיב".
 א. מהי עמדתו של רבינא במקרה זה?
 ב. הסבירו כיצד עמדתו מתבססת על המשנה שבסוגיה.
 ב. הסבירו מדוע רב עוירא דוחה את עמדתו של רבינא. (5 נקודות)

(ת) א. כשם שבמשנה ההסכם השתנה בעקבות שינוי הנסיבות, התנאים פסקו שאפשר להחליף את המזונות בכסף, כך גם כאן, ההסכם יכול להשתנות בעקבות שינוי הנסיבות: השוכר חייב לשלם כסף.
 ב. על פי רב עוירא אין להשוות בין המקרים. במשנה מוצג מצב של חוסר ברירה – הילדה לא יכולה לאכול כפול ולכן חייבים לשנות את ההסכם, אבל במקרה שבגמרא יש אפשרות שהמשכיר ימכור את הקמח שלו, וימשיך לטחון אצל השוכר.

- (5) "ולא אמרן אלא [...] כופין אותו על מידת סדום".
 באיזה מקרה כופים על השוכר לשנות את ההסכם, ומדוע? (6 נקודות)

(ת) אם השוכר טוחן לאחרים ומרוויח כסף צריך לשנות את ההסכם, כי יש לו כסף לשלם. בית הדין יכול לכפות עליו לא להיצמד לחוזה המקורי.

כדאי לדעת: ניתן לכפות על השוכר לשלם את דמי השכירות בכסף ולא ב"עבודה" שוות כסף, על אף שהתניה לו לא נכללה בהסכם המקורי שבין הצדדים, מכיוון שהשוכר אינו מפסיד במקרה זה דבר מהשנינו בצורת התשלום. לו סתם התעקשות כנגד המשכיר שאין לה שום הצדקה.

"כופין על מידת סדום": היינו מונעים מן האדם לעשות שימוש לרעה בזכות משפטית שבדו. חכמים קבעו שיש סמכות (לפי"ד או לסמכות מחייבת אחרת) לכפות אנשים להימנע מלנהול במידתם על אנשי סדום. כלומר, אם עשיית טובה לאחרים לא מביאה נזק לעושה, כופין על האדם לעשות את הטובה. אבל אם נגרם הפסד כלשהו, אין מפציצים תקנה זו. במיל"ם אחרות: כאן באה האחריות על המערכת המשפטית שלא יהיה האדם רשע.

6) מיומנות והבנה

לפניכם קטע מפסק דין של השופט צבי טל בנוגע לתרומת מח עצם*. על פי החוק רק אדם בוגר רשאי לתרום תרומה כזו. במקרה הנתון הורים של קטינה פנו לבית המשפט וביקשו לאשר תרומת מח עצם מבתם הקטינה לאחרונה.
 בפסק הדין התייחס השופט גם לדעת ההלכה.
 קראו את הקטע, וענו על השאלה שאחריו.
 המקרה: ילדה בת שלוש סובלת ממחלה חשוכת מרפא, וצפוי כי מחלה זו תגרום למותה בתוך זמן קצר. הדרך היחידה שעשויה אולי להציל את חייה היא השתלת מח עצם שאחותה בת התשע

נמצאה מתאימה לתרום. תהליך התרומה כמעט אינו מסכן את התורמת. הבקשה מבית המשפט היא להורות לרופאים, שהמליצו על כך, לבצע את הליך ההשתלה של מח עצם מן הגוף של הילדה הבריאה לגוף של אחותה החולה. דברי השופט: נתתי דעתי גם על עמדת ההלכה במקרה כזה. מצווה מן התורה להציל את הנתון בסכנה ואפילו אם ההצלה כרוכה בצער למציל. אפשר לכפות את המציל להציל, כדין "כופין על מידת סדום".

(מעובד על פי תמ"א (י-ס) 82/26 היועמ"ש לממשלה ופלוגית נ' פרופסור ציודאלי ואח', פס"מ תשמ"ג (1) 230)

* מח עצם הוא רקמה שנמצאת בתוך העצמות ונוצרים בה תאים של מערכת הדם. חולים במחלות מסוימות יכולים להירפא באמצעות השתלה של מח עצם שנתרם מאדם בריא. קרבה משפחתית בין התורם לנתרם מגדילה את הסיכוי להתאמה ולהצלחת ההשתלה.

הסבירו מדוע לדעת השופט טל יש לפסוק במקרה זה על פי הכלל "כופין על מידת סדום".

(5 נקודות)

ת) לדעת השופט צבי טל, חלה חובה מן התורה להציל אדם הנתון בסכנת חיים. חובה זו חלה גם כשההצלה כרוכה בצער מסוים למציל, ובמקרים מסוימים, כמו במקרה זה, אף ניתן לכפותו להציל משום שאי-ההצלה נחשבת כ"מידת סדום".

סוגיה ב: תלמוד בבלי, מסכת גיטין, דף לז, ע"ב

תלמידים שבחרו בסוגיה זו צריכים לענות על שש השאלות 7-12

- 7) א. מי ערך את המשנה, מתי היא נערכה, ובאיזו ארץ?
 ב. מדוע נקראת מסכת שביעית בשם זה?
 העתיקו למחברת הבחינה את התשובה הנכונה.

(2 נקודות)

- כי היא המסכת השביעית בסדר זרעים.
- כי היא משובצת בסדר השביעי במשנה.
- כי היא עוסקת בדיני שבת, היום השביעי בשבוע.
- כי היא עוסקת בדיני השנה השביעית, שנת השמיטה.

ת) א. רבי יהודה הנשיא, סביב שנת 200/220 לספירה, בארץ ישראל.
 ב. כי היא עוסקת בדיני השנה השביעית, שנת השמיטה.

8) "תנן התם [...] וזה דבר השמיטה".

- א. כתבו את המילה הראשונה ואת המילה האחרונה שבמשנה המצוטטת.
 ב. מי צריך לומר "משמט אני"? למי עליו לומר זאת?
 ג. "ואם אמר לו: 'אף על פי כן' - יקבל הימנו".
 לפי הדין במשנה, באיזה מקרה רשאי המלווה לקבל בשמיטה את החזר ההלוואה?
 ד. המשנה לומדת את הדין באמצעות מדרש של פסוק מספר דברים.
 מהי המילה בפסוק שהמדרש מבוסס עליה?

(2 נקודות)

(3 נקודות)

(3 נקודות)

(3 נקודות)

ת) א. המילה הראשונה במשנה היא "המחזיר";
 המילה האחרונה: "השמיטה".

ב. על המלווה לומר זאת ללווה.

ג. לפי הדין במשנה, המלווה רשאי לקבל את החזר ההלוואה אם הלווה מתעקש להחזיר לו את ההלוואה באומרו "אף על פי כן" (על אף שאתה מוותר, אני רוצה שתקבל ממני את חובי).
 ד. "דבר".

12) מיומנות והבנה

לפניכם קטע ממאמר על דיני שמיטת חובות ובו פרופסור דוד האן אומר שחכמים פתרו בדרך מיוחדת את הקושי הכלכלי שמצוות שמיטת כספים יוצרת. קראו את הקטע, וענו על הסעיפים שאחריו. אחת התקנות המפורסמות ביותר של חז"ל היא תקנת הפרוזבול שתיקן הלל הזקן. רב חסדא אומר שזוהי תקנה לעשירים ולעניים: הפרוזבול הוא תקנתם של העשירים המלווים למען לא יפסידו את ממונם בגלל שמיטת הכספים. נוסף לכך הפרוזבול הוא מכשיר כלכלי חשוב לטובת העניים הללו, המעוניינים שלא ייחסמו מקורות האשראי שלהם.

(מעובד על פי ד' האן, בדין שמיטת כספים ופרוזבול, מן האתר: data.co.il)

- א. הסבירו את התועלת של תקנת הפרוזבול בעבור העשירים, ואת התועלת שלה בעבור העניים. (2 נקודות)
- ב. לדעתכם, האם מטרת ההלכה של רבה בסוגיה ב ("תלי ליה עד דאמר הכי") דומה למטרה של תקנת הפרוזבול? הסבירו את תשובתכם. (3 נקודות)

- ת) א. לעשירים: לא צריכים לחשוש להלוות, כי החובות לא נשמטים. לעניים: לא חוששים להלוות להם.
- ב. אפשרות אחת: כן, המטרה היא שבסופו של דבר החוב לא יישמט, כדי שאנשים לא יחששו להלוות. אפשרות שנייה: לא, עושה רושם שרבה דאג למלווים יותר משדאג ללווים.

פרק שני - שאלות קצרות מן היחידה משפט ויושר (10 נקודות)

ענו על אחת מן השאלות 13–14.

- 13) אביו של האמורא שמואל מצא חמורים במדבר. א. הציגו את הדין במקרה זה. (5 נקודות)
- ב. הסבירו את המעשה שהיה לפניכם משורת הדין במקרה זה. (5 נקודות)

- ת) א. אבא של שמואל לא חייב להחזיר אותם לבעליהם. ב. אחת משתי האפשרויות: (רש"י) – אבא של שמואל, מצא חמורים במדבר לאחר י"ב חודש מיום היאבדם, לאחר שהמאבד התייאש, ולכן לא חייב להחזיר אותם לבעליהם. לפניכם משורת הדין – השיב.

(תוספות) – אדם המוצא חמורים ("עושה ואוכל") במדבר: הדין – מטפל בהם שנים עשר חודש, ולאחר מכן מוכרם ושומר את דמיהם. לפניכם משורת הדין – השיב את החמורים עצמם אפילו שעברו כבר שנים עשר חודש.

- 14) א. לפניכם שמות של כמה מחכמי ישראל: רבי יהודה הנשיא, רב אשי, הרמב"ם, רבי יוחנן. כתבו את שמו של המאוחר שבהם. (3 נקודות)
- ב. "ודבר זה - משום שנאמר: 'ועשית הישר והטוב'." אמרו חכמים: הואיל והמכר אחד הוא - 'טוב וישר' הוא שיקנה מקום זה בן המצר, יותר מן הרחוק". (רמב"ם, הלכות שכנים, פרק יב, הלכה ה)
- (1) לאיזה דין הרמב"ם מתכוון במילים "דבר זה", ועל מה דין זה מבוסס?
- (2) ליעקב הייתה קרקע סמוכה לזו של שמעון. משה קנה את הקרקע של שמעון,

בלי לבקש את רשותו של יעקב (המצרן).
כששמע על כך יעקב הוא ביקש מייד לקנות את הקרקע, שהרי הוא המצרן.
לפי הדין משה יסולק מן הקרקע ויעקב יוכל לרכוש אותה.
הסבירו מהו "הישר" כלפי הקונה (משה) ומהו ה"טוב" כלפי המצרן (יעקב). (7 נקודות)

(ת) א. הרמב"ם.

ב. (1) הדין שהרמב"ם מתכוון במילים "דבר זה", הוא דין בר מצרא והוא מבוסס על הפסוק מהתורה:
"וְעֵשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי ה'". (דברים ו').

(2) יושר כלפי הקונה=משה, שאינו מפסיד כאשר המצרן=יעקב, מסלק אותו מן הקרקע, כי את
כספו הוא מקבל בחזרה, ויוכל להשיג קרקע במקום אחר.
טוב למצרן=יעקב, שעתה יהיו נכסיו סמוכים זה לזה.

ואידך זיל אמר ...

תשרי תשפ"ג – אוקטובר 2022 – אסתר בת-אם